

DE OUD-KATHOLIEKEN TE DELFSHAVEN DOOR L. J. ROGIER

HET opstel over de geschiedenis van de Oud-Katholiek te Rotterdam, dat voorkomt in Rotterdam in den loop der eeuwen, bevat enkele gegevens over de voormalige Oud-Katholieke statie van Delfshaven. Deze gegevens zijn ontleend aan het werk van F. J. Kleijn over Delfshaven en aan de Pastoorslijst van Van Beek en Hooykaas. Nu ik mij er toe zet deze gegevens op grond van archiefonderzoek uit te breiden, ben ik mij bewust daarmee een volstrekt vergeten verleden op te rakelen. Het is met de Oud-Katholieke gemeente van Delfshaven, evenals met de Doopsgezinde gemeente aldaar, zoover gekomen, dat zelfs geen spoor van heugenis er aan meer over is. En toch lijken mij de lotgevallen van deze vergeten kleine gemeenschap belangwekkend als een onderdeel van den strijd, die eens de Nederlandsche Katholieke kerk ernstig geschokt heeft.

Het is met een opstel over een Oud-Katholieke statie altijd een moeilijkheid, waar men beginnen zal. Formeel kan er pas sprake zijn van een Oud-Katholieke statie, zoo te Delfshaven als elders, sinds de verkiezing van Cornelis Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht in 1723. Deze daad toch maakte de breuk met Rome tot een feit. De staties, die het gezag van C. Steenoven erkenden, vormden het kerkgenootschap, welks officiële naam tegenwoordig „Oud-Bisschoppelijke clerezij” is, en dat in den volksmond althans vroeger de „Janseniste kerk” heette.

Het is bekend, dat de Oud-Katholiek zelf, ofschoon ze – trouwens begrijpelijk – in 1923 het eeuwfeest der verkiezing herdachten, hun genootschap de regelmatige voortzetting noemen van de R. K. kerk van Nederland sinds Sint Willebrord. Zij beschouwen dan ook de stille opluiking van het Katholicisme na de Hervorming als hun geschiedenis en alle pastoors na de Hervorming als de hunne. Dit standpunt is niet het mijne. Toch zou het een miskenning van de waar-

heid zijn, niet vóór 1723 van Oud-Katholieken te willen spreken. Wel is het zeer de vraag, of de bekende vikaris-apostoliek Johannes van Neercassel (1663–1686) de mannen van 1723, laat staan de tegenwoordige Oud-Katholieken, als zijn kinderen zou erkennen, zij noemen hem toch met alle recht hun vader. En zoo gezien, moet de geschiedenis van het Oud-Katholicisme vroeger beginnen dan 1723. Daarbij komen dan nog een paar concrete criteria, als daar zijn: de houding van een bepaalden priester in het in 1701–1702 te Rome geleide onderzoek der tegen den vikaris Petrus Codde ingebrachte bezwaren, zijn houding na de in 1702 uitgesproken suspensie van dezen vikaris en vooral de vraag, of de betrokkene het gezag van de pauselijke nuntii dan wel dat van het zoogenaamde Utrechtsche kapittel erkende.

Al deze criteria betreffen den tijd na 1700, maar het moet billijk heeten van een priester, die in de genoemde geschilpunten aan de zijde van het zoogenaamde kapittel stond, aan te nemen, dat zijn bediening vóór dien tijd daarmee in overeenstemming was.

Hoe stond het nu met de pastoors van Delfshaven? Zooals ik elders ¹⁾ heb meegedeeld, was daar in 1670, vermoedelijk in de Lange Dijkstraat, een Roomsche-Katholieke statie gevestigd. Achtereenvolgens werd deze bediend door Erasmus van den Broeck (1670–1674), Gijsbertus Coppers (1677–1689), Matthias van Gulick (1689–1692). Geen van deze drie priesters valt ook maar met eenigen schijn van recht als Oud-Katholiek of daartoe voorbeschikt te beschouwen. De eerste zegde nog in 1695 elke bediening vaarwel en vertrok naar een klooster in Zuid-Nederland en de tweede verliet in 1689 eveneens de Hollandsche Zending om een pastoraat in het land van Kleef te aanvaarden. Beide verhuizingen mogen in hoofdzaak andere oorzaken dan afkeer van den geest der overheid in de zending gehad hebben, dit laatste schijnt mij toe ten minste bij Gijsbertus Coppers wel meegewogen te hebben. De derde pastoor, Matthias van Gulick, was ex-Jezuïet, maar, wat ook de reden van zijn uittreding uit de sociëteit geweest moge zijn, geen

1) Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdóm van Haarlem, dl. 44, blz. 267.

vriend van Petrus Codde. Hij teekent in 1702 niet mee om Codde vrij te pleiten en zijn volgende statie Kromme Mijndrecht en de Hoef is voor Rome behouden gebleven. Dit moge volstaan om blijkbaar te maken, dat de geschiedenis van het Oud-Katholicisme te Delfshaven niet voor 1692 kan aanvangen.

Heel anders stond het echter met den vierden pastoor Laurens van Rhemmen ¹⁾, die hier in de tweede helft van December 1692 aankwam en er bijna 37 jaar pastoreerde. Hij overleed den 18den Mei 1729 te Delfshaven. Dit lange pastoraat omvat den kritieksten tijd, waarin elke pastoor voor de noodzakelijkheid kwam kleur te bekennen *bij* en ten minste *na* de door Rome in 1702 uitgesproken suspensie van den vikaris Petrus Codde.

Ten opzichte van Laurens van Rhemmen hebben we bepaalde zekerheid van zijn houding tegenover het proces-Codde. Onder de „meer dan driehonderd” priesters, die zich in 1702 tot de curie richtten met een getuigenis ten gunste van Codde en zijn handhaving verzochten, vinden we ook zijn naam: „Laurentius van Remmen, pastor in portu Delphensi” ²⁾. Nu is het waar, dat er niet weinigen onder de ondertekenaars zijn, die later het gezag van den pauselijken nuntius zouden erkennen, en kan dus het voorkomen van Laurens van Rhemmen’s naam onder het bewuste stuk niet als geheel afdoende beschouwd worden om te beslissen over zijn gevoelens. Zijn antecedenten in aanmerking genomen, kunnen wij er echter niet aan twijfelen, of hij heeft in zijn gevoelens volhard tot zijn dood, en in 1723 den gekozen aartsbisschop Steenoven als wettige overheid erkend. Er is dus alle reden om de geschiedenis van het Oud-Katholicisme te Delfshaven te doen beginnen met de komst aldaar van pastoor Laurens van Rhemmen, welke valt tusschen 11 en 20 December 1692.

De houding van Laurens van Rhemmen was beslissend

1) De naam wordt in de Bat. Sacra en de Hist. Ep. Ultr. gespeld als Remmen, Rennen en Van Remmen. De vikaris Codde spelt Remmen of Remme, maar de betrokkene zelf steeds Van Rhemmen.

2) Zie: H. F. van Heussen, Batavia Sacra, Brussel 1714 (1754), dl. II pag. 518-521.

voor de statie. Had hij den anderen kant gehouden, dan zou er nooit een Oud-Katholieke gemeente van Delfshaven ontstaan zijn. Het is daarom van belang iets naders van deze in dit verband belangrijke figuur te vernemen.

Hij was geboren te Elten in het land van Kleef ¹⁾ en het verwondert ons dan ook niet hem aanvankelijk aan te treffen in de oostelijke gewesten. Bij schrijven van 4 Juni 1688 had de vikaris Petrus Codde hem belast met de waarneming van een Deventersche statie. Later vinden wij hem in Laethem aan den Gelderschen IJsel, waar hij blijkbaar belast was met de zielzorg over de geheele graafschap Zutphen. Over deze bediening, die slechts kort geduurd heeft, vond ik in de brieven van Petrus Codde ²⁾ eenige bijzonderheden, die een voldoende karakteristiek van Laurens van Rhemmen inhouden en daarmee de verklaring van zijn latere houding op de kritieke momenten.

In 1692 blijkt Laurens van Rhemmen ernstig ongenoegen te hebben met de aanzienlijkste Katholieken uit de graafschap, de adellijke families, die als landheeren grooten invloed hadden op hun omgeving. Wij vernemen daarvan het eerst door een schrijven, dat Petrus Codde den 26sten Juli 1692 richt tot „den heer van 't Midler te Midler". Dit is een antwoord op een brief, blijkbaar door dezen heer aan den vikaris geschreven. De heer van 't Midler had in dit schrijven pastoor van Rhemmen, volgens Codde „zonder eenig bewijs en zelf maer in 't algemeen" beschuldigd. Hij had den pastoor inmiddels den toegang tot zijn huis ontzegd, een „pater Minderbroeder" bij zich ingenomen en dezen in zijn huiskapel de H. Mis doen lezen, wat de pastoor tot dien tijd toe blijkt gedaan te hebben. Vermoedelijk stelde de heer van 't Midler zijn kapel geregeld beschikbaar voor de godsdienstoefening van het landvolk. Het bedoelde antwoord van Petrus Codde nu gelast op strengen toon de wegzending van den pater en bedreigt den landheer met de wraak des hemels. Bevel noch bedreiging maakten indruk, want den 18den September moet Codde zijn aandrang tot wegzending van

1) H. F. van Heussen, Hist. Ep. Ultr. pag. 377.

2) Algemeen Rijksarchief, Den Haag. Archief van de Oud-Bisschoppelijke clerezij.

den pater herhalen. Bij schrijven van 19 September 1692 richt de vikaris zich vervolgens tot Laurens van Rhemmen zelf. Hij vermaant den pastoor, dat deze „sig wachte van iets direct ofte indirect tegens de vrouw van de Clouse, tegens den heer en vrouw van 't Midler, ofte tegens iemand van alle die hem niet gunstig sijn oyt te spreken, 't zij bij wie het ook zij en vooral niet aen de gemeente". Codde verklaart verder, dat hij de tegen van Rhemmen ingebrachte beschuldigingen – hij noemt ze niet – niet aanneemt, maar raadt den pastoor, „dat (hij) trachte sig bedaerd, zedig en voorsichtig in alles te draegen". „Vorders", zoo heet het letterlijk, „zo vereysch ik, dat UE. het toeback-drinken, indien het waer is, dat UE. aen het toeback-drincken vast is, voortaan laete" ¹⁾. Ten slotte spreekt de brief echter reeds over de mogelijkheid van een aanstaande verplaatsing van den pastoor.

Den 16den December 1692 schrijft Codde dan onderscheidenlijk aan „den heer van Wolbeek", „den heer van Keppel" en „mevrouw van der Clouse" en den 26sten December 1692 ook aan „den heer van 't Meddeler" in zeer hoffelijke termen, dat hij „heer Remme van daer geroepen (heeft) om aen uwen hooge edelen persoon, bij wie hij niet zeer aengenaem was, vergenoegen te geven". Tot opvolger wordt aangesteld „heer van Raij", die „voortaan de pastoreele bediening in het graefschap Zutphen waarnemen zal". In 1693 echter blijkt ook deze nieuwe pastoor op gespannen voet te staan met de landheeren en uit de toen door Codde tot dezen gerichte brieven zien wij, dat pastoor Van Raij door hen „een jansenist" genoemd wordt, een beschuldiging, die de vikaris in diplomatieke termen afwijst. Dit woord nu duidt aan van welken aard de bezwaren geweest zullen zijn, die de adellijke families tegen Laurens van Rhemmen hadden. Het lag niet alleen aan het toeback-drincken. Dit waren dus de antecedenten van den vierden pastoor van de statie Delfshaven. Al is dan zijn aanstelling aldaar ook van

1) Dit uitdrukkelijk verbod is een aardig trekje in den brief, dat ons doet zien, dat het rooken op 't eind van de 17de eeuw in een priester als een wereldsche afdwaling beschouwd werd. Het doet mij denken aan de bezwaren van onze ouders tegen wielrijdende priesters.

Roomsch-Katholiek standpunt wettig te achten, zijn komst besliste, dat de statie zich bij de latere Utrechtsche partij zou aansluiten.

Een onderscheiding was de benoeming te Delfshaven zeker niet te noemen. De gemeente behoorde tot de noodlijdende staties: van de twee vorige pastoors was de eerste vertrokken, omdat hij gebrek leed, en de laatste had zijn verplaatsing naar elders met zelfs wat onstuimigen aandrang weten door te drijven¹⁾. Na diens vertrek wordt er zelfs in een schrijven van Petrus Codde aan den aartspriester Johan Roos²⁾ te Delft op gezinspeeld, dat men te Utrecht over opheffing der statie denkt. Of Laurens van Rhemmen misschien eenig vermogen heeft bezeten en hem daarom de zorg voor de kleine gemeente te eerder kon worden opgedragen, weet ik niet. Mogelijk is het ook, dat de vikaris hem geldelijk gesteund heeft.

Rechtstreeksche gegevens omtrent het Delfshavensche pastoraat van Laurens van Rhemmen ontbreken helaas. Alleen het doopboek geeft goed recht tot een enkele conclusie.

Hoe de Delfshavenaars hun pastoor ontvangen hebben, valt niet te bepalen, maar er is geen reden om aan te nemen, dat hij een deel van hen niet welkom geweest zou zijn. Landheeren of andere invloedrijken hebben hem hier zeker den voet niet dwars kunnen zetten. Er is aanleiding te gelooven, dat hij met zijn parochianen nog lang in vrede geleefd heeft. Toch wijst het doopboek uit, dat het aantal doopelingen na 1700 langzaam daalt, vooral na 1708. Tot dit laatste jaar bedraagt het gemiddeld getal doopelingen per jaar ongeveer tien; van 1708–1724 is het gemiddeld zeven en van 1724 tot 1729 (het jaar van Van Rhemmen's dood) bedraagt het maar vijf per jaar. Deze blijkbare achteruitgang valt wel niet toe te schrijven aan daling van het getal parochianen, want vooral omstreeks en na 1700 neemt de wel-

1) Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, deel 44, blz. 267.

2) Diens portret is geschilderd door Ridder Adriaen van der Werff. Portretcatalogus 2121.

vaart te Delfshaven toe: er verrijzen fabrieken en trafieken en met name begint dan het bedrijf der branderijen en jeneverstokers ¹⁾. Bovendien is reeds in de eerste jaren na 1730 in de nieuwe R. K. statie het getal doopelingen per jaar meer dan tweemaal zoo groot als het aantal in de laatste jaren van Laurens van Rhemmen. Wij moeten uit de daling van het getal doopelingen dan ook opmaken, dat deze pastoor gaandeweg aan een deel van zijn parochianen niet meer behaagde en dat dit deel zijn heil elders zocht. Dit „elders” moet wel te Rotterdam geweest zijn bij de paters Dominicanen en Jezuïeten, na 1709 misschien ook bij de Franciscanen, niet onmogelijk ook deels te Schiedam bij de Dominicanen. Het was mogelijk ook wel onder den zijdelingschen invloed van al deze regulieren, dat zij hun pastoor verlieten. Te Rotterdam althans stonden regulieren en seculieren zeer scherp tegenover elkaar. Het zou naïef zijn als oorzaak daarvan in de eerste plaats dogmatische verschilpunten te beschouwen. Het was, zooals dr. A. H. L. Hensen in *Het R. K. Rotterdam* ²⁾ terecht uiteenzet, een heel oud zeer. De beide categorieën zielzorgers hebben elkaar in de Hollandsche Zending nooit goed verdragen, ook te Rotterdam niet. Maar te ontkennen valt het niet, dat op het eind van de 17de eeuw moraal- en pastoraaltheologische kwesties, zelfs een belangrijk verschilpunt in de geloofsleer de kern van de ernstige geschillen waren geworden. Den aard van de bedoelde kwesties kan men leeren kennen uit het bekende, maar zeldzame pamflet: *Breve memoriale extractum ex proluxiore de statu ac progressu Jansenismi in Hollandia*, wat Rotterdam betreft vooral uit § 3. *Conciones habitae ab ecclesiasticis hollandiae*. Hoe men ook moge denken over de betrouwbaarheid van dit geschrift en over de beteekenis der daarin meegedeelde feiten, voor 't minst blijkt er uit, dat zoowel regulieren als seculieren te Rotterdam al hun best hebben gedaan de aan hun zorgen toevertrouwde leeken te brengen tot partij-kiezen. Er moet toen te Rotterdam onder de Katholieken zwaar getheologiseerd zijn. Het Hollandsche

1) Zie daartoe de lijst van fabrieken en trafieken bij Kleijn, *Beschrijving enz.* blz. 194 vlg.

2) *Rotterdam in den loop der eeuwen*, 2de deel, 1e stuk.

volkskarakter schijnt tot theologische disputen altijd nogal aanleg bezeten te hebben en in dit geval vonden de geschillen bovendien een eenigszins bereiden voedingsbodem. Ze betroffen namelijk voor een deel het bekende leerstuk der uitverkiezing en verwerping, dat de Nederlandsche Hervormde kerk in de zeventiende eeuw immers zoo ernstig geschokt had. De Katholieken van dien tijd hadden dus al lang te voren zijdelings van de kwesties kunnen vernemen.

Het is ondenkbaar, dat de te Rotterdam zoo vinnig gestreden strijd te Delfshaven onbekend gebleven zou zijn. Op den duur moet het gerucht er van ook daar zijn doorgedrongen. En mochten de eenvoudige en vermoedelijk wel meest onontwikkelde Delfshavenaars voor de geschilpunten zelf weinig warm geworden zijn, er waren aan de verschillende richtingen praktische konsekwenties verbonden, die hen wel beroerd zullen hebben. Ik bedoel namelijk de door de meeste seculieren gevolgde praktijk bij de toediening der heilige sakramenten, een praktijk, die vooral bestond uit een groote soberheid en angstvalligheid ten opzichte van biecht en heilige kommunie. Tegenover het door de regulieren bevorderde veelvuldige gebruik dezer sakramenten stak hun gestrengheid opvallend af. En meermalen bleken de leeken van deze laatste niet gediend. Ook vermeldt het zooeven genoemde Breve memoriale (pag. 32), dat verscheiden seculieren van Rotterdam en de naburige dorpen bij het toedienen der heilige sakramenten het voorgeschreven latijn vervangen door de landstaal, een nieuwigheid, waarmee de geloovigen vaak allesbehalve ingenomen schijnen geweest te zijn.

Zoo zal het dus waarschijnlijk verklaard moeten worden, dat Laurens van Rhemmen op den duur van zijn 37-jarig pastoraat aan een vrij aanzienlijk deel van zijn gemeente niet meer kon voldoen.

Ten slotte mag ik nog de mogelijkheid aanvoeren, dat de eenige seculier in heel de omgeving, die in dezen aan den kant der regulieren stond, de zeer militante pastoor van het naburige Kethel, Adriaan van Wijck, het zijne er toe bijgedragen heeft om Laurens van Rhemmen afbreuk te doen. In elk geval moet de geruchtmakende verbanning

van dezen priester in 1704 ook te Delfshaven wel indruk gemaakt hebben ¹⁾).

Van troebelen te Delfshaven onder Van Rhemmen's pastoraat heb ik niets ontdekt. Vermoedelijk zijn de ontevreden in vrede van hem gegaan. Zonder twijfel heeft Laurens van Rhemmen met alle seculieren uit den omtrek in 1723 het gezag van den gekozen aartsbisschop Steenoven erkend en dus met Rome gebroken. Dit moet – het doopboek wijst het uit – een nieuwe daling van het getal van zijn volgelingen veroorzaakt hebben.

Den 18den Mei 1729 overleed Laurens van Rhemmen, 72 of 73 jaar oud, te Delfshaven. Dit was een kritiek oogenblik in de geschiedenis der statie. Was het bestuur van de Hollandsche Zending, door den pauseliken nuntius te Brussel vertegenwoordigd, er in geslaagd tijdig een opvolger te benoemen, dan lijdt het geen twijfel, of de statie in de Lange Dijkstraat was voor Rome behouden gebleven, want de benoemde zou de sympathie van de groote meerderheid gehad hebben. Bovendien hadden de plakaten hem in zulk een geval gehandhaafd. Dit is niet gebeurd. De Utrechtsche aartsbisschop Barchman Wuytiers betrachtte bekwamen spoed met de benoeming en reeds den 21sten Mei werd door hem aangesteld tot pastoor te Delfshaven: Petrus Franciscus van Biesbrouck.

De benoemde was een man met een eenigszins bewogen verleden, een verleden, dat hem in het oog van Barchman Wuytiers tot eer strekte. Hij teekende namelijk in het doopen trouwboek van zijn statie boven de door hem in te schrijven doopsels aan: *Prosecutio nominum baptizatorum sub Rdo. dno. Petro Francisco van Biesbrouck ante hac pastore in Wevelghem in Flandria propter persecutionem ad has partes profugo cui cura huius communitatis portus delphensis a reverendissimo ac illustrissimo domino Cornelio Joanne Barchman Wuytiers archiepiscopo ultrajectino hac vigesima prima maij 1729 commendata est et vigesima nona huius ab eodem instituto.*

1) Zie W. P. C. Knuttel, De toestand der Ned. Katholieken ten tijde der Republiek. 's-Gravenhage 1892, deel II blz. 48.

We zullen uit deze aantekening wel moeten verstaan, dat Van Biesbrouck om zijn beginselen door zijn Wevelghemsche parochianen verdreven was.

Pastoor P. F. van Biesbrouck kon niet erkend worden door de Delfshavenaars, die het gezag van Barchman Wuytiers onwettig noemden. Met zijn komst is dus de statie van Delfshaven definitief uit de Roomsche-Katholieke eenheid getreden. Hoe de nieuwe pastoor ontvangen werd, weet ik niet. In het halve jaar, dat hem van 1729 nog restte, diende hij driemaal het doopsel toe. Toch is in 1730 zijn aanhang aanmerkelijk gedund. In dit heele jaar doopt hij maar één kind ¹⁾. Er moet dus van degenen, die Laurens van Rhemen nog trouw gebleven waren, een aanmerkelijk deel de statie verlaten hebben. Het verloop moet wel zoo groot geweest zijn, dat de overgebleven partij ver in de minderheid bleef bij het getal, dat hem verlaten had. Deze meerderheid, die vermoedelijk bij de Rotterdamsche paters gekerkt heeft, was dan ook niet bereid de kerk prijs te geven. Ongelukkig voor haar stonden de kerkmeesters – wij hooren voor 't eerst van dit college – aan den kant van Van Biesbrouck. Deze kerkmeesters alleen waren bij machte geweest den ongewenschten pastoor te weren. Dit hebben zij niet gedaan. Het kwam tusschen de partijen tot een publieke botsing. Hoe ver het gekomen is, valt niet te zeggen, maar spoedig wordt de Delftsche overheid in den twist betrokken. We mogen onderstellen, dat de Roomsche-Katholieken hun beklag zijn gaan doen bij den stadskastelein te Delfshaven, den vertegenwoordiger van de Delftsche magistraat. De toenmalige kastelein heette Nicolaas van der Vaert en bekleedde als burgerlijke functie het notarisambt. Blijkbaar stond hij te Delfshaven in achting als een onpartijdig man. Daar was hij trouwens notaris voor. In de verzameling van stukken, door hem met het Delftsche bestuur gewisseld, vond ik – ofschoon er blijkbaar hiaten zijn – de gegevens, waaruit ik het verloop van de scheuring kon nagaan ²⁾.

1) Daarbij moeten wij er echter rekening mee houden, dat de kerk, zooals straks blijken zal, in dit jaar enkele maanden op hoog bevel gesloten is geweest.

2) Deze stukken berusten op het Gemeente-archief te Rotterdam. Archief der gemeente Delfshaven Inv. no. 8.

Aan het eerste schrijven moet voorafgegaan zijn, dat de kastelein of het stadsbestuur door de R. K. partij te hulp geroepen is. Vermoedelijk hebben ook de kerkmeesters wat van zich doen hooren. Op den eersten Zaterdag in Maart 1730 zijn daarop 's middags om drie uur burgemeesteren van Delft te Delfshaven gekomen en heeft er op het stad-huis aldaar een conferentie plaats gehad tusschen deze heeren, den kastelein en „de principaelste” van beide partijen. Burgemeesteren beslisten toen, kool en geit sparende, dat de partijen samen met één kerk zouden doen. Vermoedelijk om ongelukken te voorkomen, vonden zij goed, dat de Roomsch-Katholieken aan de bestaande kerk een tweede sakristie zouden bouwen, waartoe de kastelein „de behulpsaeme hand” zou bieden.

Kort daarna blijkt, dat Jacobus van der Sluys en Leendert Blommendael ¹⁾, dat zijn de beide kerkmeesters, „geweygert hebben de kerck te openen om de sacristie te doen bouwen”. Als zij door den kastelein op de beslissing van burgemeesteren gewezen worden, antwoorden zij, dat de heeren beloofd hebben geen ander priester toe te laten dan „die sijn sending heeft van den vicarius Berkman Woutiers” en dat dus het bouwen van een tweede sakristie onnoodig is. Dan gelasten burgemeesteren den kastelein bij expresse schrijven van 17 Maart, de kerk onverwijld te sluiten.

Daarmee zat nu ook de partij van Van Biesbrouck zonder kerk. Dit heeft enkele maanden zoo geduurd. Dan is er weer onderhandeld. Van de hervatting der besprekingen hooren wij niets, maar wel vernemen wij het resultaat. Van het bouwen van een tweede sakristie wordt afgezien. De Roomsch-Katholieken leggen zich neer bij het verlies van de kerk, een zwaar offer voor een meerderheid. Zij krijgen echter het recht, tegen den achtermuur van de Lange-Dijkstraatsche kerk en op grond, daartoe behoorende, een nieuwe kerk te bouwen tegen een aan de Oud-Katholieken te betalen vergoeding van 238 gulden. Het is de kastelein, die dit vergelijk tot stand weet te brengen blijkens zijn schrijven aan burgemeesteren van 13 Augustus 1730. Dit schrijven

1) Leendert Blommendael was de schoonvader van Cornelis Coebergh. Zie Rott. Jaarb. 1926, blz. 89 vlg.

eindigt met het verzoek, dat de kerk „nu op 't spoedigste mag geopent werden, opdat de godsdienst der Jansenisten daarin als voordesen onverhindert mag werden geoeffent". Het antwoord van burgemeesteren ontbreekt, maar het is ongetwijfeld toestemmend geweest.

Intusschen had deze zaak natuurlijk ook de aandacht van den Hervormden kerkeraad te Delfshaven getrokken. Reeds op 21 Maart 1730 en vervolgens nog „eens en andermaal" had deze zich tot burgemeesteren van Delft gewend met het verzoek het bouwen van een tweede „paapsche" kerk niet toe te staan. Burgemeesteren hadden op deze verzoeken geen beslissing genomen. Dit komen wij te weten uit het schrijven, waarmee gedeputeerden van de synoden van Zuid- en Noord-Holland zich wenden tot de Staten van Holland. In dit stuk wordt een uiteenzetting gegeven van wat er te Delfshaven gebeurt – namelijk het bouwen van een tweede „op-sigtelijke Paapsche kerk", waarin „staat gesonden te worden een Jesuit off Jesuitsgesinde priester" – en aangedrongen op een verbod. Overeenkomstig art. 10 van het plakkaat van 21 September van hetzelfde jaar 1730, waarbij de bouw van nieuwe kerken in de stemhebbende steden aan de beoordeeling van burgemeesteren werd gelaten, besloten de Staten „het versoeck te renvoyeeren aan burgemeesteren der stad Delff, ten eynde om daarop te disponeeren". Dit besluit werd genomen op 31 October 1730¹⁾. Het kwam achter de gebeurtenissen aan, want reeds den 24sten October hadden burgemeesteren Henricus Franciscus Cock „geadmitteert als pastoor der Roomsche kerk of statie der Jezuïeten te Delfshaven" en deze had reeds sinds Zaterdag 28 October de geestelijke functies uitgeoefend. Het bouwen van de nieuwe kerk was volgens de eerste aantekening in het door H. F. Cock aangelegde doop- en trouwboek aangevangen op 28 Augustus 1730 en had dus precies twee maanden geduurd. Met de opening van dit kerkje was de scheuring voltrokken. Tegen den achtermuur van het oude kerkje, dat sedert de Oud-Katholieke kerk heette, stond nu de nieuwe Roomsche

1) Resol. der Staten van Holland 31 Oct. 1730; Groot placaatboek VII, 580. Zie ook: Knuttel, De toestand der Ned. Katholieken tijdens de Republiek, deel II blz. 165 noot.

Katholieke kerk op grond, die voor dien tijd een onbebouwd erf geweest moet zijn. Voor dezen grond had de R. K. partij nog 238 gulden aan de Oud-Katholieke betaald. Deze som en de geheele opbouw en inrichting der kerk moeten, althans voor het belangrijkste deel, betaald zijn uit een leening, groot 1250 gulden à 3 %, die de Roomsche-Katholieken sloten bij de bekende Katholieke Rotterdamsche bankiersfirma, toen genaamd Ioan Osy de Jonge ¹⁾).

Zoo stonden de twee kerkjes tot 1782 rug aan rug achter de huizen. Het Oud-Katholieke werd bereikt door een slop in de Lange Dijkstraat, het Roomsche-Katholieke door een slop in de Kruisstraat, d. i. de tegenwoordige Compagniestraat. Beide sloppen zijn verdwenen. Er is ter plaatse niets meer van den ouden toestand over.

Bij het beoordeelen van de door Burgemeesteren van Delft tegenover de geschillen ingenomen houding is voorzichtigheid geboden. Van Roomsche-Katholiek standpunt is men geneigd er iets grievends in te voelen, dat de stedelijke regeering de Oud-Katholieke minderheid beschouwt en handhaaft als de wettige bezitster van het kerkje. Toch is dit standpunt te verklaren. Men kan van deze regeering niet verwachten, dat zij zich hield aan het door de Roomsche-Katholieken erkende kerkelijk recht, dat de kerken niet als eigendom van de „gemeente” beschouwt. Alleen zou men het billijk kunnen noemen, dat ze den eigendom der kerk toegekend had aan de meerderheid en dat was zonder twijfel

1) Zie over de Osy's: R. Mees, Gedenkschrift R. Mees en Zoonen 1720-1920, blz. 63; A. H. L. Hensen, Het R. K. Rotterdam, blz. 98 en passim; Rotterdam geschetst in zijn voornaamste gebouwen: H. A. A. van Berckel, De Parochiekerk van de H. Rosalia, blz. 113; Rott. Jaarb. 1924: C. te Lintum, Rotterdam en de oprichting van de N.H.M., blz. 99 noot. — Gedurende heel de 18de eeuw hebben er leden van deze familie in het kerkbestuur van de Leeuwenstraatsche kerk gezeten. Nog in 1743 echter is er een Jan Osy kerkmeester bij de Oud-Katholieken in den Oppert. Mogelijk doelt de opmerking van N.N. in het opstel „De Oud-K. Kerk” in Rotterdam in den loop der eeuwen, blz. 10, waarin het vermoeden wordt uitgesproken, dat de houding van de Oud-Katholieke hoogere geestelijkheid in den strijd over het rentevraagstuk het genootschap op het verlies van aanzienlijke leden kwam te staan, wel meer bepaaldelijk op den tak der familie Osy, waartoe deze laatste behoorde.

de Roomsch-Katholieke partij. Maar deze zienswijze past toch slecht in de algemeene gedragslijn, door de overheid bij de geschillen gevolgd. Alle resolutiën in de jaren tusschen 1702 en 1730 door de Staten van Holland genomen in zake de bestaande geschillen gaan minstens uit van de gedachte, dat een eenmaal in een statie gevestigde priester de wettige zielzorg in de kerk uitoefent, en zeker was het na het bekende plakkaat van 21 September 1730 niet twijfelachtig, of hij, die zijn zending had – zooals de term luidde – van de „op hier te lande gebruikelijke wijze verkozen overheid”, d. i. van den Oud-Katholieken aartsbisschop, was wettig priester in een statie. In het gegeven geval hadden burgemeesteren van Delft een waarlijk al te grove inbreuk gemaakt op de plakaten, als zij Van Biesbrouck, die door Barchman Wuytiers was gezonden, uit de kerk verdreven hadden. Wij moeten het dus als onvermijdelijk aanvaarden, dat Van Biesbrouck's partij bleef in het bezit der kerk. En over de houding van burgemeesteren bij de verdere afwikkeling kan moeilijk kwaad gezegd worden. Als de Oud-Katholieken in strijd met hun bevel de Roomsch-Katholieken den bouw van de tweede sakristie willen beletten, gelasten de heeren in krasse termen de sluiting der kerk. Van de aan de stemhebbende steden gegeven vrijheid van handelen maken burgemeesteren waarlijk een voor dien tijd onpartijdig gebruik. Zij denken er zelfs na de door den Hervormden kerkeraad ingediende bezwaren niet aan den nieuwen Roomsch-Katholieken pastoor de admissie te weigeren, wat zeker in hun macht had gestaan en in den geest van het plakkaat was geweest. Nog diep in de 18de eeuw verboden Gecommitteerde Raden, die in dergelijke gevallen op het platteland hadden te beslissen, een R.-K. kerk op te richten in een dorp, waar nog een O.-K. gevestigd was¹⁾. En ziet, in het voor de Roomsch-Katholieken in meer dan één opzicht ongunstige en gevaarlijke jaar 1730 aarzelen burgemeesteren van Delft niet, hun kastelein te Delfshaven te gelasten „de behulpzaame hand te bieden” om de Roomsch-Katholieken aldaar de uitoefening van hun godsdienst mogelijk te maken.

1) Zie hiervoor: Knuttel, De toestand der Ned. Katholieken tijdens de Republiek II blz. 164.

Mocht men ten slotte meenen, dat hier het geld een rol gespeeld heeft, wat onder de Republiek zeer denkbaar is, en dus de Delftsche heeren geredeneerd zouden hebben: twee kerken dat is tweemaal recognitiegeld, dan ook vergist men zich. Wat de Oud-Katholieken betaalden, is mij niet gebleken, maar de Roomsch-Katholieken hebben sinds 1735 (blijkens een overgebleven rekening)¹⁾ aan den kastelein te Delfshaven slechts een som van negen gulden 's jaars „voor zijn ordinaris” als rentmeester van hun kerk betaald. Van verdere recognities is nergens sprake.

Zoo had dan de kleine Oud-Katholieke gemeente zich gehandhaafd in het oude kerkje. Nog bijna honderd jaar wist ze daar haar leven te rekken. Een bloeiend leven is het niet geweest, eer een proces van slepende tering. In de eerste jaren verliest ze nog enkele malen een gezin, dat naar de Roomsch-Katholieke statie overgaat. Daaronder valt op het gezin van een der beide kerkmeesters, die pastoor van Biesbrouck zoo krachtig hadden gesteund, namelijk Leendert Blommendael, die al in 1735 wordt benoemd tot kerkmeester bij de Roomsch-Katholieken. Maar na dezen eersten tijd vernemen wij niet meer van zulke overgangen. Toch is de Oud-Katholieke gemeente gestadig in verval. Het doopboek leert dit duidelijk door de aantallen doopsels, die per jaar toegediend worden. In de tien jaren, dat Van Biesbrouck te Delfshaven stond²⁾, diende hij gemiddeld tweemaal per jaar een doopsel toe. Na 1740 blijft dit gemiddelde dalen en na 1760 bedraagt het nog niet één per jaar, zoodat een doopsel ten slotte een zeldzaamheid wordt. Na een doopsel in 1780 b.v. dateert het volgende van zeven jaar later. Pastoor Johannes Ludovicus Ruelens stond te Delfshaven van 1798 tot 1803 en diende niet één doopsel toe. Deze pastoor schreef in 1802 in het doopboek een lijst van al zijn parochianen in. Daarop komen 38 namen voor.

Bijzonderheden over het interne leven dezer kleine ge-

1) Reekeningh en bewijs gedaan bij kerk- en armmeesteren ten overstaan van Adriaan Hoogop statscasteleyn 8 December 1739. (Gem. arch. Rotterdam. Arch. der gem. Delfshaven Inv. no. 142).

2) Zie voor de pastoors van 1730-1828 de lijst van Van Beek en Hooykaas of Rotterdam in den loop der eeuwen, 2de deel, 2de stuk.

meenschap zijn niet te geven. Alleen leert het doopboek, dat enkele malen aan de daarvoor in aanmerking komenden het sacrament des vormsels is toegediend door den aartsbisschop van Utrecht of door den bisschop van Deventer, een sakrament, dat de meeste Roomsche-Katholieken hier te lande in de 18de eeuw niet konden ontvangen.

Aanrakingen tusschen de beide partijen komen blijkbaar niet meer voor. Dit was trouwens bijna overal zoo. Tusschen Roomsche-Katholieken en Oud-Katholieken is tot op onzen tijd toe een barrière, veel sterker dan tusschen de eersten en de Protestanten. Huwelijken van een Roomsche-Katholiek met een Oud-Katholiek zijn uiterst sporadisch. Te Delfshaven heb ik er maar één geregistreerd gevonden. Een toestand als te Rotterdam, waar het gemeenschappelijk beheer van een armenfonds tot op onze dagen bleef herinneren aan de vroegere eenheid, heeft te Delfshaven nooit bestaan. De scheiding moet daar zoo volkomen mogelijk geweest zijn.

Ten opzichte van het stadsbestuur hebben de Oud-Katholieken in één opzicht vrijer gestaan dan de Roomsche-Katholieken. De statie van dezen was namelijk sinds 1735 rekenplichtig aan burgemeesteren van Delft. Dezen benoemden het kerkbestuur en de stadskastelein was rentmeester van hun kerk. Deze toestand bestond bij de Oud-Katholieken niet¹⁾.

Een enkele maal komt de Oud-Katholieke gemeente in contact met de overheid. Zoo gelast deze bij schrijven van 30 December 1731 den stadskastelein „de Roomse van de Janseniste parochie aen te seggen, dat (dezen) het orgel in haer kerck niet sullen hebben te gebruycken voor onse nader permissie”. Belangrijker is de volgende aanleiding. In 1778 verzocht „Willem van Dijk, pastoor van de Oude Roomsche gemeente” den zeer vervallen buitenmuur van de gang der kerk te mogen vervangen door een nieuwen en eenige ramen in den gevel te mogen aanbrengen om licht op het oxaal te krijgen. Dit verzoek werd toegestaan onder

1) Bedoelde toestand was een gevolg van de omstandigheid, dat de armenkas der statie niet toereikend was om de R. K. behoeftigen voldoende te ondersteunen.

bepaling, dat voor de ramen „ijzeren kruiswerk” zou worden gemaakt. Dezelfde pastoor Van Dijk deelde burgemeesteren in 1783 mee, dat hij „bij gunstige gelegenheid eigenaar (was) geworden van een cabinet- of huisorgeltje” en verzocht dit te mogen plaatsen op het oxaal der kerk en te gebruiken tot ondersteuning van den kerkzang, aangezien „zulx noodwendig (was) geworden om het klein getal der zangers”. Ter ondersteuning van zijn verzoek merkte hij op, dat „voor veele jaaren (aldaar) reets een orgeltje gestaan heeft” en dat „in de nu verlaten Roomse kerk, naast die der supplianten geleege, een formeel kerkorgel is in gebruik geweest”. Na ingewonnen advies van den havenmeester op Delfshaven stonden burgemeesteren dit verzoek toe ¹⁾.

Nog eenmaal komt de Oud-Katholieke gemeente in het licht en wel bij de omwenteling van 1795 ²⁾.

Als in de nadagen der oude republiek in leesclubs geestdriftig getinnegieterd en in exercitie-genootschappen met wapens gekletterd en bloeddorstig gespeecht wordt, blijft ook Delfshaven niet achter. Daar krijgt bovendien de revolutie een nog concreter taak dan elders: ze beteekent de ontvoogding van de haven, de losscheuring van de moederstad. Aan leuzen dus te Delfshaven geen gebrek. In dezen van onzen tijd uit bekeken zoo rommelig-bewogen tijd van gewichtig-doen ziet men in verschillende centra van ons land Roomsche-Katholieke kemphanen met hartstochtelijke toewijding meedoen. Figuren als de Rotterdamsche wijnkooper Midderigh en de Westlandsche pastoor Witbols maken indruk met veel gerucht. Onder de Oud-Katholieken daarentegen treden geen bijzondere voorvechters der nieuwe beginselen op. Delfshaven maakt daarop een uitzondering ondanks de geringe sterkte der statie. De veel talrijker Roomsche-Katholieken zijn te Delfshaven lijdelijker gebleven dan de Oud-Katholieken. Wel komt vrij spoedig na 1795 een notabel Roomsche-Katholiek, de scheepsbouwer Hendrik de Hoog, in het plaatselijk bewind, maar tot de voorbereiding der revolutie is door de Roomschen blijkbaar heel weinig gedaan. Onder de Oud-Katholieken echter is ten minste één

1) Zie: Kleijn, Beschrijving enz. blz. 167 en 171.

2) De gegevens voor het volgende bij Kleijn, Beschr. enz. passim.

man van aanzien van den aanvang af op den voorgrond gekomen, de geneesheer en jeneverstoker Willem Servaes. In het exercitie-genootschap „Pro aris et focus” bekleedde hij de functie van „lieutenant” en als zoodanig maakte hij deel uit van den burger-krijgsraad, die in Januari 1795 uit eigen beweging zich aan 't hoofd van Delfshaven stelde. Vervolgens werd hij benoemd in den Provisioneelen raad, die den 24sten Januari 1795 het bewind aanvaardde, daarna gekozen tot schepen en municipaal, als hoedanig hij o.a. zijn geloofsgenoot Dirk Fibres naast zich had. In 1798 werd hij president der municipaliteit. Ten slotte werd hij in 1811 benoemd tot membre du conseil municipal van de nieuwe gemeente Delfshaven. Dat op het kleine getal Oud-Katholiken twee mannen gevonden werden van genoegzaam aanzien om in de municipaliteit te kunnen optreden, terwijl uit de 600 zielen tellende Roomsche-Katholieke gemeenschap alleen Hendrik de Hoog naar voren komt, bewijst natuurlijk niets omtrent den maatschappelijken stand van de leden der onderscheiden genootschappen, maar maakt het ten minste verklaarbaar, dat de kleine Oud-Katholieke gemeente niet over 't hoofd werd gezien, toen er een kwestie van kerkelijken aard te berde kwam. Ook de meermalen genoemde pastoor Willem van Dijk komt bij de omwenteling even in het licht. Oorspronkelijk waren namelijk de beide predikanten J. Rijsdijk Takens en F. Kok, de R.-K. pastoor H. F. Hachten en de O.-K. pastoor W. van Dijk tot leden van den Provisioneelen raad benoemd, blijkbaar ter symboliseering van den nieuwen geest. De vier geestelijken bedankten echter met een gemeenschappelijke kennisgeving.

Nog eenmaal stuiten we op den naam van pastoor Van Dijk. Als namelijk den 18den Juni 1795 de geestelijken der onderscheiden gezindten den zoogenaamden eed van getrouwheid komen afleggen ten raadhuijze, ontbreekt hij. Enkele dagen later verzoekt hij uitstel, omdat hij delibereert, „of hij al of niet langer zijnen dienst zou blijven waarnemen”. Hij was waarschijnlijk bejaard, hij stond althans al bijna dertig jaar te Delfshaven. Den 24sten Januari 1796 overleed hij. Pas den 8sten October 1798 werd Johannes Ludovicus Ruelens als zijn opvolger aangesteld. In dezen

tusschentijd valt het begin van de overal in den lande aangeknoopte onderhandelingen om den eigendom der kerkgebouwen van voor de Hervorming. De Hervormde kerkeraad gaf in 1798 aan het plaatselijk bewind te kennen, dat hij de kerk op de Aelbrechtskolk beschouwde als wettig eigendom der Hervormden. De Roomsche-Katholieken betwistten dit. Toen werd ook naar het gevoelen der Oud-Katholieken gevraagd. De Oud-Katholieke kerkmeesters Richard Oveling, Cornelis van Koppen en Dirk Fibres verklaarden, dat hun genootschap als de regelmatige voortzetting van het oude aartsbisdom van Utrecht aanspraak zou kunnen maken op het gebouw, maar dat zij van hun recht afstand deden in de verwachting, dat geen van de andere hier bestaande kerkgenootschappen eenige aanspraak zou doen gelden. Het plaatselijk bewind – onder voorzitterschap van W. Servaes – nam nota van deze verklaring en bedankte het Oud-Katholieke kerkbestuur voor de „vriendbroederlijke inschikkelijkheid”. Deze inschikkelijkheid als feit aanvaardende, moeten wij ze overigens zeer verklaarbaar vinden. Wij zagen reeds, dat er in 1802 nog 38 Oud-Katholieken te Delfshaven woonden. Dat zulk een groepje aanspraak zou gemaakt hebben op de kerk der Hervormden, wier genootschap meer dan tweeduizend leden telde, was belachelijk geweest. Pijnlijk is het, dat het schrijven der Oud-Katholieken zoo duidelijk poogt den Roomsche-Katholieken den voet dwars te zetten. Immers hun uitdrukking: „geen der hier bestaande kerkgenootschappen” kon alleen op de R. K. statie slaan. Als wij weten, dat de aartspriester Ten Hulscher het zielental dezer statie in 1807 als 680 opgeeft ¹⁾, dan zien wij, dat dit genootschap aanleiding had tot een heel andere houding ²⁾.

Het is duidelijk, dat alleen de omstandigheid, dat de Oud-

1) Zie: Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, deel 41, blz. 291.

2) De kwestie omtrent het recht op de kerk aan de Aelbrechtskolk is pas in 1810 opgelost door een overeenkomst tusschen den Hervormden kerkeraad en het R. K. kerkbestuur, krachtens welke de eerste de kerk behield tegen uitkeering van een som van vijfhonderd gulden aan het laatste. Over de Oud-Katholieken wordt daarbij niet gerept. Kleijn, blz. 243 vlg.

Katholieke Willem Servaes een positie van beteekenis in het plaatselijk bewind bekleedde, het kleine genootschap wat meer op den voorgrond bracht dan het zielental zou doen vermoeden. Na dit publieke optreden laat de Oud-Katholieke statie dan ook niets meer van zich hooren. Ze nadert haar eind. Wel komt er nog in 1809 een nieuwe pastoor, maar deze moet het ten slotte opgeven. Wat eigenlijk de oorzaak van het verloop der statie is, valt moeilijk te zeggen. In 1802 bestond ze uit nog bijna 40 zielen. Hebben we met emigratie of met een proces van uitsterving te doen? Het laatste is voor een kleine groep, vermoedelijk min of meer aangewezen op trouwen onder elkaar, niet onaannemelijk. Maar ook afval zou de oorzaak kunnen zijn. In de laatste decennia van de 18de en de eerste van de 19de eeuw verliest de Oud-Bisschoppelijke clerezij veel terrein. In den tijd van omstreeks 1790 tot omstreeks 1840 worden tal van staties opgeheven, b.v. te Utrecht (2), Amersfoort, Vianen, Delfshaven, Dordrecht, Gouda, Gorkum, Amsterdam (5) en schijnt er een geest van moedeloosheid over het genootschap te komen. Vooral onder Lodewijk Napoleon en daarna onder het Keizerrijk legde de regeering het aan op een hereeniging van hun kerk met Rome. Zoowel Lodewijk als de keizer zelf waren de Oud-Bisschoppelijke clerezij minder goed gezind. De politiek dezer vorsten hield de Oud-Katholieken in een toestand van afwachting, die min of meer demoraliseerend gewerkt moet hebben. Meeningsverschillen in eigen boezem over de houding tegenover Rome, het openstaan van de bisschopszetels van Utrecht en Haarlem zijn naast het verval van zooveel staties daarvan de bewijzen.

De laatste pastoor van Delfshaven, Johannes Colombijn, werd op 1 September 1828 aangesteld als pastoor te Dordrecht. Kort voor dezen datum moet dus de liquidatie van de Delfshavensche statie hebben plaats gehad. Het moet een schamele schare geweest zijn, die Colombijn in zijn laatsten tijd om zich zag. Bij de volkstelling van 1830 gaven zich nog 12 Delfshavenaars als Oud-Katholiek op. De bijna 40 van 1802 waren dus binnen dertig jaar tot 12 teruggelooopen. Verhuizing, uitsterving en overgang tot het Protestantisme

kunnen ieder voor zich of samen de oorzaak zijn. Overgang tot het Roomsch-Katholicisme stellig niet. Een enkel geval daargelaten, verloor de Oud-Bisschoppelijke clerezij wel geen zielen meer door overgang naar de Roomsch-Katholieke kerk. Zij, die afvielen, zullen of tot geen kerkgenootschap meer toegetreden of protestant geworden zijn. Gemengde huwelijken speelden daarbij misschien een rol. Na de mislukte pogingen van 1824 en 1828 heeft het kerkgenootschap geen toenadering tot Rome meer gezocht. Van dien tijd schijnt ook de bij tijden zoo levendige belangstelling van sommige Protestanten voor hen te dateeren. Het is dan de tijd, waarop men in sommige kringen van Hervormden hen sympathiek bejegt en tracht te winnen. Zoo schrijft de dichter Bilderdijk in Januari 1824 aan Da Costa: „Het is te hopen, dat de terugstooting der Janse-nisten hun nieuwe kracht geven zal ter volharding, en hunne in mijn tijd zeer versmolten kudde vertalrijken; want bij hen ligt de germe van een geest, die voor de waarheid vatbaar maakt. Vele individuus heb ik van hun tot het Protestantendom over zien gaan en in allen, die ik gekend heb, een praedispositie daartoe gevonden”¹⁾). Het teekent den toestand, dat deze vaders van het Réveil in 1824 blijkbaar nauwkeurig op de Oud-Katholieken acht slaan.

Het aantal van 12 Oud-Katholieken van 1830 zou nog slinken. In 1863 vermeldt het gemeenteverslag van Delfshaven slechts een getal van twee. Na omstreeks 1875 komen er weer Oud-Katholieken voor, maar dit is blijkbaar een gevolg van de aan de grens van Rotterdam ontstane immigratie van Rotterdammers (Gouvernestraat en omgeving).

Sporen heeft het Oud-Katholicisme te Delfshaven niet achtergelaten. De kerk op den hoek van de Lange Dijkstraat en de Achterhaven is volgens F. J. Kleijn verkocht en verbouwd tot een paar woonhuizen. Pastoor Colombijn schijnt den inventaris geheel of gedeeltelijk te hebben meegenomen. Althans de Voorloopige lijst der monumenten van Zuid-Holland blz. 48 vermeldt, dat de Oud-Katholieke kerk van Dordrecht bezit: „een houten tabernakel met tombe (\pm 1800), afkomstig uit de Oud-Katholieke kerk van Delfs-

1) Kollewijn, Bilderdijk II, blz. 112.

haven" ¹⁾). De herinnering aan de Oud-Katholieken is ter plaatse zoo volkomen uitgewischt, dat de niet weinige oude Delfshavenaars, wien ik er naar vroeg, eenstemmig verklaarden nooit van Oud-Katholieken in hun stadje gehoord te hebben. Op één uitzondering na: een inmiddels reeds overleden hoogbejaarde Delfshavensche wist mij voor enkele jaren volkomen juist de plaats aan te wijzen, waar de oude „Santeniste" kerk, zooals zij zich met een gangbare verbastering uitdrukte, had gestaan.

1) Naar pastoor W. J. de Vrij van de Oud-Katholieke kerk te Dordrecht mij welwillend meedeelde, bevat het archief van zijn kerk geen gegevens betreffende Delfshaven.

SLECHTE SAFE

31 Jan. 1421. Wij Jan Jansz. van Vorenbroeck ende Jacob Willemsz. van Hamert, scepenen in Rotterdam, oirconden, dat voir ons quam Jacob Gherrytsz. ende toegheden ons in den gehmeenen recht eenen scepenenbrief van rente inhoudende XX scellingen hollants jaers wel beseghelt, die gans ende gaef hadde gheweest, welke scepenbrief overmits des oirlochs wille, dat daer gheweest is in den landen van Hollant tuschen onse ghelieve ghenadigen heere hertoch Jan van Beyeren ende sine nichte vrouwe van Brabant ende van Hollant, gheberricht was in de mueren, soedat dieselve scepenenbrief in de muere ghearcht ende doergheten was, alsoe dat den ghemeen gherecht redeliken ende mogheliken dochte dat men den scepenbrief vorscreven verniewen soude mit een uuytschrifte daeraf ende hierna van woerde te woerden ghescreven staet:

Bronnen IV. 2091 en 1748.